

שיתוף בשר ודם בתהליך תורה מן השמים

ז, ב-ה וַיִּקְרְבוּ נְשִׂאֵי יִשְׂרָאֵל... קח מאתם

רמב"ן הקדמה לבראשית: ...זה אמת וברור, כי כל התורה מ"בְּרֵאשִׁית" עד "לְעֵינַי כָּל-יִשְׂרָאֵל" הגיע מפיו של הקב"ה לאזנו של משה, עכ"ל. ואמנם "וַיִּדְבֹּר ה' אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר" מציין את התהליך של תורה מן השמים, כאשר תחילה "וַיִּדְבֹּר" - הקב"ה ביאר ביאור מלא בעל פה, ורק אחר כך "אמר". ה'אמירה' היא הכתבה (בבא בתרא טו, א): הקב"ה אומר, ומשה אומר וכותב [כך נראה לנו לפרש את הלשון "וַיִּדְבֹּר... לֵאמֹר", אם כי לא נעלם ממנו שיש המבארים בדרך אחרת]. זהו תהליך של (גיטין ס, א) 'מגילה מגילה', מהר סיני (פרשת משפטים), דרך אהל מועד (בעיקר חומש ויקרא והמתלווה אליו), ועד ערבות מואב (חומש דברים, ועיין בזה בהרחבה בדברינו בפרשת בעלולותך במאמר 'התורה מגילה מגילה ניתנה').

סוגיית חנוכת המזבח על ידי שנים עשר הנשיאים בפרשתנו עוסקת בצעד האנושי אשר קדם להגדרת הרמב"ן הנ"ל. כלומר, יוזמה של בשר ודם בהלכה מסוימת, אשר זכתה להסכמתו של הקב"ה, כאשר אחר כך הוא יתברך הכתיב את ההלכה ההיא למשה רבינו במסגרת 'תורה מן השמים'. וכאן יש מקום להזכיר את האבחנה המקובלת בין 'תורה מן השמים' המתיחס לתורה שבכתב ובין 'תורה מסיני' המתיחס אל תורה שבעל פה ('משה קיבל תורה מסיני ומסרה'...).

הנה מיד אחרי ברכת כהנים (במדבר ו, כב-כו, כאשר סוגיתנו על חנוכת המשכן מתחילה בפרק ז, א) אנו קוראים: "וַיְהִי בַיּוֹם פְּלוֹת מֹשֶׁה לְהִקִּים אֶת-הַמִּשְׁכָּן, וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ וַיִּקְדֹּשׁ אֹתוֹ וְאֶת-כָּל-פְּלִיּוֹ, וְאֶת-הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת-כָּל-פְּלִיּוֹ, וַיִּמְשַׁח וַיִּקְדֹּשׁ אֹתָם". הרי ימי המילואים מובילים עד לקידוש המשכן המזבח וכליו, כפי שהם מפורשים בחומש ויקרא פרשת שמיני. ואמנם שם (פרק ט) מפורש ומפורט כל תהליך העבודה בשמיני למילואים, עד ל"וַיִּרְא כְבוֹד-ה' אֶל-כָּל-הָעָם" (ויקרא ט, כג), ובהמשך בפרשת נדב ואביהוא.

והנה המשך התהליך מופיע לא בחומש ויקרא כי אם בפרשתנו בחומש במדבר: "וַיִּקְרְבוּ [במשמעות לקרב (ולא להקריב על המזבח) כפי שנלמד מפשוטה של הסוגיא

"וַיָּבִיאוּ אֶת־קֶרְבָּנָם... לְפָנֵי הַמֶּשֶׁן" [נְשִׂאֵי יִשְׂרָאֵל, רֵאשִׁי בֵּית אֲבֹתָם, הֵם נְשִׂאֵי הַמִּטָּה הֵם הָעֹמְדִים עַל־הַפְּקָדִים". (פסוק ג) "וַיָּבִיאוּ אֶת־קֶרְבָּנָם לְפָנֵי ה'... וַיִּקְרְבוּ אוֹתָם לְפָנֵי הַמֶּשֶׁן".

ומבאר הרמב"ן (ד"ה ויקריבו נשיאי ישראל... את קרבנם לפני ה'):
 בעבור היות העגלות לצורך הקרבנות יקראו "קרבן"... והנה חשבו הנשיאים [כלומר, יוזמה שלהם, לא שנצטוו על כך] שלא יתכן שישאו הלויים על כתף קרשי המשכן והאדנים שהם כבודות מאוד, והביאו מעצמם עגלות... לפני המשכן. והשם צוה את משה "קח מֵאֲתָם" (פסוק ה) - הכל [גם הבהמות לקרבן וגם העגלות לעבודת אהל מועד]. והיו העגלות והבקר שאינם לקרבן, "לְעֵבֶד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד" (שם פסוק ה'). ואחר כך לקחו הנשיאים את קרבניהם מעל העגלות, "וַיִּקְרְבוּ אוֹתָם לְפָנֵי הַמֶּשֶׁן" (פסוק ג) כי היו חושבין להקריב הכל בו ביום [חלק מן היוזמה שלהם על פי הבנתם הם, באשר שנים עשר ימי חנוכה מאן דכר שמייהו?! כלומר, הנשיאים ביקשו להצטרף לשמחת היום השמיני למילואים על ידי הוספת קרבנות חנוכה באותו יום] אחר שהורשו להקריבם לו [פסוק ה "קח מֵאֲתָם"], וה' צוה "נְשִׂאֵי אֶחָד לְיוֹם... וַיִּקְרְבוּ" (פסוק יו"ד), ולכן לא הוצרך לומר עתה [כאשר קבע שלא יביאו את כל הקרבנות ביום שמיני למילואים אלא ריוח ישימו בין נשיא ונשיא] "קח מֵאֲתָם". [כי האישור כבר ניתן, כאשר הקב"ה שינה מהצעתם להביא את כולם ביום אחד אל קביעתו "נְשִׂאֵי אֶחָד לְיוֹם", כלומר, שנים עשר ימי חנוכה].

בהמשך דבריו עומד הרמב"ן על הצורך לחזור בתורה שבכתב על הקרבנות הזוהים של כל הנשיאים. וזה לשונו:

ועוד בזה טעם אחר במדרשם, כי לכל אחד מהנשיאים עלה במחשבה להביא חנוכה למזבח ושתהיה בזה השעור [כלומר, המשותף לכל הנשיאים היה לא רק עצם המחשבה להביא קרבן חנוכה, אלא גם תוכן הקרבן ("קֶצֶר־תִּפְסֵף אַחַת, שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ" וכו'). נשאלת אפוא, השאלה: מדוע באמת הפריד הקב"ה בין כל אחד ואחד, ומדוע תורה שבכתב חזרה על כל אחד ואחד במלואו, כאשר הקרבנות זהים]. אבל נחשון חשב בשיעור הזה טעם אחד, וזולתו כל אחד מן הנשיאים

חשב טעם בפני עצמו... [במדבר רבה יג, יג: רבנן אמרין, אע"פ שקרבן שוה הקריבו כולם, על דברים גדולים הקריבו, וכל אחד ואחד הקריבו על דעתו], וכן מצאו שם במדרש בכל שבט ושבט טעם מיוחד בקרבנו ובשיעורי הקרבן [כלומר, לא רק בעצם הבאת הקרבן עבור שבטו היו שונים זה מזה, אלא אף בפרטי הקרבן, התכוון כל נשיא ונשיא לענינים שונים השייכים אך ורק לשבטו הוא. עיין בהרחבה במדרש רבה על אתר, שהוא אולי המדרש רבה הארוך ביותר בחמשה חומשי תורה, כאשר הוא מפרט את המחשבות הייחודיות של כל נשיא על פרטי ופרטי קרבנו, שבתוכנם היו כולם זהים לחלוטין. יצויין כי מדרש 'במדבר רבה' לא עמד לנגד עיניו של פרשנדתא רש"י (ולכן מרבה להביא מרבי משה הדרשן), ואילו כבר בזמנו של הרמב"ן היה ידוע]. ולכך השוה אותם הכתוב לפרט כל אחד בעצמו כאילו לא הוזכר האחר. ואחרי כן כללם כאחד [בסוף הפרשה ("זאת תנפת המזבח" — במדבר ז, פד-פח). וקשה (לא רק לרמב"ן) — וכי מניינא אתא לאשמועינן, כיצד לחשב כל מספר כפול שנים עשר?!] לרמוז כי בעת אחת עלה במחשבתם להקריב החנוכה, ולא קדם אחד לחבירו במחשבה ולא בהבאה לפני המשכן. ועל זה הזכירם הכתוב לכולם בהשוואה, עכ"ל הרמב"ן.

בעקבות הרמב"ן פירש הספורנו (במדבר ז, ה ד"ה קח מאתם), כאשר גם לו קשה מדוע הקב"ה היה צריך לתת את אישורו למשה לקבל את נדבת הנשיאים – "שש־עגלות צב ושני־עשר בקר". וזה לשונו: כי חשב משה שיהיה כל משא הלויים בכתף, כמו הענין במשא בני קהת [שם פסוק ט "ולבני קהת לא נתן, פי־עבדת הקדש עליהם פתח ישאו"].

ובעקבות הרמב"ן והספורנו פירש בעל אור החיים:

אמרו "מאתם" (פסוק ה) ללמד שעדיין היו ברשות המביאים ולא באו לרשותו של משה. וטעמו של משה, לצד שלא נצטוה שישאו המשכן על העגלות, לא רצה לקבל, כי למה הם ראויים?! והנשיאים שיערו בדעתם כי הקרשים והאדנים משא גדול שצריך לעגלות, והסכימה דעתו של הקב"ה [כאשר אמר (פסוק ה) "קח מאתם והיו לעבד את־עבדת אהל מועד"].

מקור לדברי כל המפרשים (רמב"ן ספורנו, אור החיים) מצינו במדרש רבה (פרשה יב סעיף כג, יח) וזה לשונם:

"קח מֵאֲתָם" - באותה שעה היה משה מתיירא ואומר: תאמר שמה נסתלקה ממני רוח הקודש ושרתה על הנשיאים! אמר לו הקב"ה, משה! אילו להם הייתי אומר שיביאו לך, הייתי אומר שתאמר להם נכלומר, אילו היתה היוזמה מצדו יתברך, היה פועל דרך הצנורות המקובלים, דהיינו אמירה למשה שיצוה להם בשמו יתברך], אלא "קח מֵאֲתָם" - מאתם [יוזמתם] היה הדבר, הא הסכימה דעתם לדעת עליונה ויש לעמוד על הבדל משמעותי ביותר שבין חז"ל במדרש ובין בעל אור החיים. אצל חז"ל "הסכימה דעתם (של הנשיאים) לדעת עליונה", ואילו אצל האור החיים "הסכימה דעתו של הקב"ה (לדעתם של הנשיאים)", והלא הבדל הוא! וראה בהמשך].

על פי נוסחא זאת של מדרש רבה שהסכימה דעתם של הנשיאים לדעתו יתברך, יש לשאול ולהקשות. אם אמנם כך היתה דעתו של הקב"ה, אבל לא גילה את דעתו, ולפי הנראה מפשוטו של לשון המדרש לא עמד לגלות את דעתו זאת, יוצא שיש שני סוגי "דעתו" [=רצונו] של קב"ה: (א) אותה שהוא מגלה למשה רבינו ובה מחייב, דהיינו תרי"ג מצוות. בזה גם כלול כל המתלוו עליהן, כלומר, חלקי תורה שבעל פה השונים: הלכה למשה מסיני, הדינים ש"לא מסרן הכתוב אלא לחכמים", ביאורים מוסמכים של הכתוב על ידי המיידות שהתורה נדרשת בהן ועוד. (ב) אותה "דעתו" שהיא עדיין שמורה בבית גנזיו של קב"ה, ותישאר שם במצב של "בכוח" של תורת ה', כאשר יציאתה מן הכח אל הפועל תלויה בהתערותא דלתתא בלבד. כל עוד לא תהיה התערותא כזאת, תישאר "דעתו" זאת במצב של בכוח בלבד בבית גנזיו של קב"ה, ולא תתורגם אל ציווי עובר לעשייתו לשומרי תורה עלי אדמות בכלל ובארץ ישראל בפרט. ומי יודע אלו אוצרות גדולים של תורה שמורים בבית גנזיו, ועוד המתינו "לגאולה" על ידי בשר ודם המתאמצים לקראתו יתברך, ובמאמץ אדיר פותחים את שערי הגנוז ומורידים עוד תורה עלי אדמות, עד לדרגת מצוה בתרי"ג ועד בכלל, כפי שייראה להלן.

בהמשך פירושו של הרמב"ן לסוגית קרבנות החנוכה (במדבר ז, יג ד"ה סולת בלולה בשמן למנחה). הוא כותב, וזה לשונו:

והנה השם הנכבד הסכים על דעת הנשיאים וצוה "נְשִׂיא אָחָד לְיוֹם... יִקְרִיבוּ" [לעומת מחשבתם להביא כולם את קרבנותיהם ביום השמיני למילואים]. ולפיכך [את הלשון "לפיכך" נראה לפרש כדלקמן: אילו הסכים הקב"ה לגמרי לדעתם, ולא הכניס בה כל שינוי, כלומר, שכולם יקריבו באותו יום, לא היה הרמב"ן כותב ש"צוה", ואם אין ציווי מצדו יתברך, רק הסכמה ליוזמת הנשיאים, קשה לומר (כפי שהרמב"ן ממשיך ומבאר) שלפנינו מצוה לדורות ואולי אף בתרי"ג. אבל מאחר והקב"ה אמנם הכניס שינויים בהצעתם, ועל אותם השינויים יש מצות עשה בתורה ("קח מֵאִתָּם... נְשִׂיא אָחָד לְיוֹם"), לפיכך יש מקום להמשיך דברי הרמב"ן] יתכן שהיא מצוה לדורות שיחנכו לעולם בית המקדש והמזבח.

[מאי דמספקא ליה לרמב"ן בפירושו לתורה, נהירא ליה בספר המצוות בהשגותיו לשורש השלישי, שם כתב: ...ונראין הדברים עוד, שאף המשכן בהקמתו ובית המקדש בהיבנותו צריכים חנוכה לעולם. ונדבת הנשיאים היתה הוראת שעה בשיעורים ההם שעלה בדעתם. אבל בחנוכה, כמו חובה היא, עכ"ל. מצוה "לעולם" היא מצוה "כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל-הָאָרֶץ", אשר לפי הרמב"ם בשורש השלישי, יכולה להיות אף מצוה במסגרת תרי"ג (ולא דאורייתא בלבד). ועיין בהרחבה במפרשי ספר המצוות (כמו בעל "מגילת אסתר"). הרי לפנינו דוגמה קלאסית של 'לא מסרו הכתוב אלא לחכמים'].

וממשיך הרמב"ן (במדבר שם):

ולכך [עקב היותה מצוה נוהגת לדורות] עשה שלמה חנוכת הבית, דכתיב (דברי הימים-ב ז, ה): "וַיַּחֲנֹכוּ אֶת-בֵּית הָאֱלֹהִים, הַמְּלֹךְ וְכָל-הָעָם" [כלומר, זהו עיקר המצוה של חנוכה, בעוד "השיעורים" (בקר 22,000 צאן 120,000 שונים בתכלית משעורי הנדבות של חנוכת המשכן. על ההבדלים בין קדושת משכן/ בית ראשון/ בית שני/ ואי"ה בית שלישי, עיין דברי נועם בפירוש הספורנו לפרשת פקודי (שמות לח, כד)]. וכן אנשי כנסת הגדולה עשו חנוכה, דכתיב (עזרא ו, טז): "וַיַּעֲבְדוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל, כְּהִנְיָא וְלוֹיָא וְשָׂרָא בְנֵי-גְלוּתָא חֲנֻכַּת בֵּית-אֱלֹהֵא דְנָה בְּחֻדְוָה". [ושם ה"שיעורים" היו "תורין מאה, דכרין מאתין, אמרין ארבע מאה, וצפירי עזין לחטאה על-פל-ישראל תרי-עשר"].

וממשיך הרמב"ן וכותב —

וכן לימות המשיח, שנאמר ביחזקאל (מג, כו-כז): "שְׁבַעַת יָמִים יִכְפְּרוּ אֶת-הַמִּזְבֵּחַ וְטָהְרוּ אֹתוֹ וּמָלְאוּ יָדָיו. וַיִּכְלוּ אֶת-הַיָּמִים וְהָיָה בַיּוֹם הַשְּׁמִינִי וְהִלָּאָה [הרי בבית שלישי יהיו שמונה ימי מילואים כמו שהיו בהקמת "בית" ראשון הוא המשכן, אשר הוקם בראשון לחודש הראשון, כמו ש"בית" שני (הוא מקדש שלמה) הוקם בשני לחודש השני (על פי ר"י אברבנאל)]. ובסיום ימי המילואים בבית שייבנה על ידי משיח צדקנו בב"א אנו עדים לחנוכה [יַעֲשׂוּ הַכֹּהֲנִים עַל-הַמִּזְבֵּחַ אֶת-עוֹלוֹתֵיכֶם וְאֶת-שְׁלֵמֵיכֶם], והיא חנוכה למזבח במלואים. והנה תהיה ענין זו המצוה כענין פרשת טמאים בפסח (במדבר ט) ופרשת בני יוסף (שם לו) שהסכימה דעתם [של הטמאים לנפש אדם ושל משפחת בני יוסף] לדעת העליונה, עכ"ל הרמב"ן.

והאוזן הרגישה לדברי חז"ל ראשונים אחרונים לא תוכל שלא לשים לב לכך, שבעוד חז"ל במדבר רבה ציינו שבחנוכת המשכן והמזבח "הסכימה דעתם לדעת עליונה", הרי שבעל אור החיים הקדוש דיבר על "הסכימה דעתו של הקב"ה" (לדעתם). אולם הרגישות עוד יותר מורגשת כאשר אנו רואים כיצד אצל הרמב"ן עצמו, כפי שציטטנו, כתב "והנה השם הנכבד הסכים על דעת הנשיאים", בעוד באותו דיבור, בכתבו על סוגית פסח שני ופרשת בני יוסף, ציין הרמב"ן ש"הסכימה דעתם לדעת עליונה", והלא דבר הוא!

אמנם נראה לומר במשנתו של הרמב"ן שיש כאן מקרה של "שני דינים". האחד שהקב"ה הסכים לדעתם (קרי יוזמתם) של בשר ודם, והשני שבשר ודם כווננו לדעתו של הקב"ה. סוגית חנוכת המשכן והמזבח שייכת לקבוצה הראשונה. פשוטו של מקרא מעיד כמאה עדים על כך שענין החנוכה לא היה, כביכול, בתכנית של הקב"ה כלל וכלל. הרי מקרא מלא צוה הכתוב בפרשת תצוה ובפרשת צו אודות ימי המילואים. אין כל זכר בחומשים שמות ויקרא לצורך בחנוכה מעבר למה שנצטוו במסגרת ימי המילואים. לכן ענין חנוכת המשכן נדחה לאותו חומש "שאינן בו מצוות נוהגות לדורות זולתי קצת" (רמב"ן). זוהי איתערותא דלתתא על ידי הצדיקים. לא הם אשר כיוונו לדעת עליונה, אלא הם אשר הציעו לדעת עליונה, כאשר ההסכמה מלעילא לא בוששה לבוא. זאת ועוד! כה החלטית היתה הסכמת דעת עליונה, שעברה המצוה מהוראת שעה

להלכה לדורות (בעיקרון אבל לא בפרטים) עד לתפיסת מקומה הנכבד במסגרת "תרי"ג", עד ועד בכלל!

לעומת זאת, נראה לומר שסוגית פסח שני מייצגת את הקבוצה השנייה, היא אשר עליה אומרים ש"הסכימה דעתם לדעת עליונה". גם כאן פשוטו של מקרא מעיד כמאה עדים על הכיוון שהצבענו עליו. בסוגית חנוכת המשכן חידושו של הקב"ה היה מזערי "נְשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם נְשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם", לעומת כולם ביחד. חידוש זה בלאו הכי היה לשעה בלבד, ואינו מופיע לא בחנוכת בית ראשון ולא בחנוכת בית שני. לעומת זאת בסוגית פסח שני, "תרומתם" של הטמאים לנפש אדם היתה בסך הכל בהצגת הבעיה בלבד, בעוד חידושו של הקב"ה היה (א) עצם המושג של פסח שני (ב) התאריך (ג) כל סוגי החייבים במצוה מעבר למקרה המצומצם של "טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם" (ד) דיניו המיוחדים של "חג בפני עצמו", הדומה אמנם לפסח ראשון אבל בכלל אינו זהה לו. כאן אפשר לזקוף לזכותם של הטמאים רק את "פתיחת הנושא לדיון", ותו לא. הרי יכול היה הקב"ה להשיב על טענתם של "לָמָּה נִגְרַע" [ספורנו: מאחר שהיתה טומאתנו לדבר מצוה (מת מצוה, נושאי ארונו של יוסף, מישאל ואלצפן), למה תהיה גוררת עבירה!] בהוראת שעה לדור ההוא בלבד, כפי שעשה בסוגית "וְלֹא־תִסַּב נִחְלָה" אצל משפחת יוסף (עייני מאמרנו בפרשת מסעי). או יכול היה לאפשר להם להביא את הפסח בטומאה, כשם שאמנם ניתן לעשות כאשר רוב הצבור טמאים, כאשר טומאה דחוייה בצבור. אבל לא כך נהג הקב"ה, הוא "ניצל" כביכול את בקשתם של הזכאים הללו לפתוח אשנב למצוה חדשה לגמרי, אף היא נמנית במנין תרי"ג שלא שערוה דור מקבלי תורה בסיני, ומשה רבינו בתוכם. במקרה הזה בודאי נכון הניסוח של הרמב"ן ש"הסכימה דעתם לדעת עליונה".

בתקופה מאוחרת יותר בהיסטוריה, זמן רב אחרי מתן תורה, יש הרואים מקרה מקביל בדרשה שדרשו חז"ל "מוֹאֲבִי" — 'ולא מואבית', אשר באמצעותה הותר לרות המואבית לבוא בקהל ה'. בעוד יש המבארים כי דין 'מואבי' — ולא מואבית' נמסר למשה בסיני (עם כל הקושי שהתורה כתובה בלשון זכר, ולא עלה על דעת אדם לדרוש "לא תִּגְנֹב" — אבל כן תגנבי!). לפי זה בתקופת אלימלך הועלתה הדרשה מתהום הנשייה ויישמוה להתיר לרות המואבית לבוא בקהל. אולם יש המפרשים כי אמנם דרשה זאת לא ניתנה בסיני למשה (במסגרת 'כלליה דקדוקיה ופרטיה') אלא בהתערותא דלתתא, הוא

מאמצה האדיר של רות ("וַתֵּרָא פִּי־מְתָאֲמָצַת הִיא לְלֶכֶת"), הוא אשר 'הוריד' אז את הדרשה, אשר ממנה נולדה מלכות בית דוד.

לסיכום: סוגית חנוכת המזבח ביוזמת הנשיאים היתה בבחינת תורה מלתתא. לכן כאשר הקב"ה אישר את היוזמה, כותב הרמב"ן ש"השם הנכבד הסכים על דעת הנשיאים". לעומת זאת סוגית פסח שני היתה כבר רשומה בתורתו של הקב"ה. אמנם לולא היוזמה של הטמאים לנפש אדם אולי אף פעם לא היתה יורדת מן המעמד של 'בכוח' אל מסגרת המצוות המחייבות של התורה. אבל כאשר אלה הצדיקים אמנם יזמו כפי שיזמו, פתח הקב"ה את מקורות האנרגיה של מצות פסח שני לכל ארכה ורחבה נטמאים לנפש אדם, דרך רחוקה (עד כאן בתורה שבכתב) ולמעשה (תורה שבעל פה) כל אדם אשר בגלל כל סיבה שהיא (אפילו מזיד!) לא עשה קרבן פסח במועדו]. לכן על מצוה זאת כותב הרמב"ן "שהסכימה דעתם לדעת עליונה". אין פלא, איפוא, שבסוגית חנוכת המזבח (מלתתא) נפלה מחלוקת אם מצוה זאת נוהגת לדורות, בעוד בסוגית פסח שני (מלעילא), לכולי עלמא זוהי מצוה הנוהגת לדורות ואף במסגרת תרי"ג. (בשאלה מדוע לא נאמרה פרשת פסח שני במתן תורה בסיני, עין משך חכמה במדבר ט, ב ד"ה איש איש כי יהיה טמא לנפש. עיין עוד בדברינו בסוגית "וְלֹא־תִסַּב נֶחְלָה" בפרשת מסעי).